

І н ф о р м а ц і я н а б е з п е к а

УДК 343.23

КУЗЬМІН С.А., кандидат юридичних наук, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

КОМП'ЮТЕРНА (КІБЕРНЕТИЧНА) ІНФОРМАЦІЯ, ЯК ПРЕДМЕТ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

***Анотація.** В контексті загальної теорії кримінального права досліджуються проблемні питання, пов'язані із особливостями визначення комп'ютерної (кібернетичної інформації) як предмета злочину.*

***Ключові слова:** предмет злочину, комп'ютерна інформація, склад злочину, факультативні ознаки об'єкта злочину, елемент складу злочину.*

***Аннотация.** В контексте общей теории уголовного права исследуются проблемные вопросы, связанные с особенностями определения компьютерной (кибернетической) информации как предмета преступления.*

***Ключевые слова:** предмет преступления, компьютерная информация, состав преступления, факультативные признаки объекта преступления, элемент состава преступления.*

***Summary.** Problems connected with the peculiarities of the definition of computer (cybernetic) information as an object of the crime are studied in the context of the general theory of criminal law.*

***Keywords:** target of crime, computer information, components of crime, optional characteristic features of the object of the crime, constituent element of offence.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах, що характеризуються інтенсивним розвитком суспільства, науково-технічного прогресу, об'єктивно виникають передумови до зміни підходів у аналізі явищ реальної дійсності. Не є тут виключенням і кримінально-правова наука, яка сьогодні досить інтенсивно розвивається. Фактично, задля виконання покладених на нього державною та суспільством завдань, кримінальне право має своєчасно та адекватно реагувати на виникнення нових загроз, зокрема і тих, що зумовлені позитивним розвитком науково-технічного прогресу, досягнення якого в ряді випадків використовуються кримінальними елементами (окремими особами та злочинними угрупованнями) для досягнення своїх злочинних цілей.

Одним із достатньо нових чинників, що останнім часом усе більш значуще впливають на стан і рівень криміногенних загроз, є злочини, пов'язані із протиправним обігом інформації, що обробляється та передається через комп'ютери, автоматизовані системи, комп'ютерні мережі, мережі електрозв'язку або зберігається на електронних носіях інформації. Зокрема, В.М. Бутузов цілком справедливо наголошує, що процеси інформатизації всіх галузей людської діяльності впливають і на таку сферу, як злочинна діяльність, – з'являються нові види та способи злочинних посягань, пов'язаних із використанням комп'ютерних технологій, злочинність освоює інформаційний простір, середовище комп'ютерних мереж [1, с. 7].

У цьому контексті необхідно зазначити, що класична теорія вітчизняного кримінального права, досліджуючи поняття предмета злочину в контексті загального вчення про склад злочину, явно недостатню увагу приділяла проблемним питанням

визнання інформації, як предмету злочину, а тим більше, взагалі окремо не розглядала комп'ютерну інформацію в якості предмета злочину.

Як наслідок, станом на сьогодні, ця, безумовно актуальна, як с точки зору правозастосовчої практики, так і розробки теоретичних засад вчення про склад злочину, проблематика залишена значною мірою поза увагою цільових досліджень кримінально-правової науки.

Тут не зайве буде ще раз пригадати шановного М.Й. Коржанського, який у своїх працях ще у 1996 році наголошував на тому, що загалом проблема предмету злочину є однією із найбільш суперечливих і маловивчених, при цьому він принципово вказував, що предмет злочину та його роль у механізмі заподіяння шкоди в сфері певних суспільних відносин, виявленні об'єкта посягання і кваліфікації діяння має дуже важливе теоретичне та практичне значення [2, с. 128]. На жаль, до сьогодні серед науковців відсутній єдиний погляд на зміст поняття “предмет злочину” взагалі, а тим більше щодо проблемних питань визначення комп'ютерної інформації, як предмета злочину, що зайвий раз підтверджує актуальність обраної проблематики дослідження.

Дослідженням проблемних питань, пов'язаних із визначенням поняття предмету злочину, займалася низка провідних вітчизняних науковців, а саме: Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, О.Ф. Бантишев, Ю.В. Баулін, В.О. Глушков, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, А.А. Музика, М.І. Панов, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк. Своєю чергою, проблемні питання, пов'язані із застосуванням норм кримінального права, що передбачають відповідальність за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, не залишились поза увагою таких учених, як Д.С.Азаров, В.М. Бутузов, В.Д. Гавловський, О.В. Копан, В.І. Осадчий, М.А. Погорецький, О.М. Юрченко, Є.Д. Скулиш, В.П. Шеломенцев та ін.

У той же час, у переважній більшості праць, предмет злочину або розглядається суто теоретично, при цьому штучно відокремлено від злочинів, пов'язаних із обігом комп'ютерної інформації, або лише як прикладний елемент у контексті конкретно складу злочину, передбаченого Розділом XVI Особливої частини Кримінального кодексу України (далі КК України) без відповідного теоретичного обґрунтування та аналізу положень кримінально-правової науки.

Метою представленої праці є дослідження теоретичних кримінально-правових аспектів, пов'язаних із визначенням комп'ютерної (кібернетичної) інформації як спеціального предмета злочинів за кримінальним правом України, що має забезпечення відповідності критерію новизни головних висновків роботи.

Виклад основних положень. Угодою про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації, що була підписана в м. Мінську 1 червня 2001 року, нормативно закріплено таке визначення: комп'ютерна інформація – це інформація, яка знаходиться у пам'яті комп'ютера, на машинах або інших носіях, у формі, доступній сприйняттю ЕОМ, або яка передається по каналах зв'язку [3, с. 94 – 95]. До речі, на нашу думку, тут було б повністю правомірним задля усунення можливого подвійного тлумачення використовувати також і термін “кібернетична інформація”, оскільки зміст тут є повністю синонімічним.

Крім того, вважається за доцільне, в контексті застосування норм кримінального закону, зауважити, що поняття комп'ютерної (кібернетичної) інформації необхідно ототожнювати із поняттям комп'ютерних даних, під якими, як зазначається у наукових джерелах, слід розуміти сукупність усіх даних, які оброблюються в електронно-

обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах, передаються мережами електров'язку незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення, а також зберігаються на електронних носіях інформації [4, с. 22].

Загалом, сутність кримінально-правової охорони інформації, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах і комп'ютерних мережах або пересилається каналами електров'язку, базується, з одного боку, на статусній ознаці цієї інформації як об'єкта власності, а, з іншого, на її змісті, споживчій цінності та (або) здатності задовольняти інформаційні потреби конкретних споживачів. Підкреслюємо, що саме ці ознаки, на нашу думку, і мають бути покладені в основу теоретичного висновку про приналежність комп'ютерної інформації до категорії предмета злочину.

Певна, на наше переконання, штучна теоретична проблема щодо такого статусного визнання виходить із традиційних поглядів на визначення предмета злочину, що тривалий час напрацьовувались у теорії радянського та вітчизняного кримінального права. Тут фактично, поряд із відсутністю, як вже наголошувалось вище, єдиного погляду на дефініцію предмета злочину, традиційним є його (предмета злочину) сприйняття виключно, у так би мовити, матеріальному аспекті, що об'єктивно зумовлено певним відставанням у часі кримінально-правової науки від новітніх тенденцій інформаційного технологічного прориву, що має місце протягом останніх десятиліть.

Так, у цьому контексті, абсолютно аналогічна ситуація відбувається ще з однією факультативною ознакою складу злочину – місцем вчинення злочину. Дійсно, таке місце вчинення злочину, як, зокрема, кібернетичний простір, тобто, штучне електронне середовище існування інформаційних об'єктів у цифровій формі, що утворене в результаті функціонування кібернетичних комп'ютерних систем управління і обробки інформації та забезпечує користувачам доступ до обчислювальних й інформаційних ресурсів систем, вироблення електронних продуктів, обмін електронними повідомленнями, а також можливість за допомогою електронних інформаційних образів у режимі реального часу вступати у відносини (взаємодіяти) щодо спільного використання обчислювальних та інформаційних ресурсів системи [3, с. 8788], повністю не вписується у класичне вчення кримінально-правової науки про склад злочину. Отже, для вирішення подібних проблем, вочевидь, необхідне застосування принципово нових концептуальних підходів, що, ймовірно, мають суттєво “ламати” визнані засади науки кримінального права.

Повертаючись до сучасного теоретичного визначення поняття предмета злочину, варто ще раз наголосити, що загалом, як зазначалось вище, на сьогодні більшість науковців традиційно обов'язковою умовою предмета злочину визначає його належність виключно до матеріальних об'єктів.

Зокрема, М.Й. Коржанський визначав предмет злочину, як конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного чи психічного впливу на який вчинюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин [2, с. 134]. Ю.В. Александров та В.А. Клименко під предметом злочину розуміють як речі, так і інші предмети матеріального світу, в зв'язку з якими або з приводу яких вчинюється злочин, або впливаючи на які, винний посягає на суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом [5, с. 54]. У монографічному дослідженні 2011 року А.А. Музыка та Є.В. Лащук визначають предмет злочину як факультативну ознаку об'єкта злочину, що знаходить свій вияв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати

органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких і шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння [6, с. 110].

Вочевидь, що представлені підходи до концептуального визначення предмета злочину ніяким чином не відображають навіть можливість віднесення до нього комп'ютерної (кібернетичної) інформації та підводять нас до висновку про штучну підміну при застосуванні такого підходу самої комп'ютерної (кібернетичної) інформації лише її матеріальним носієм, що, до речі, із урахуванням специфіки сучасного стану розвитку інформаційно-комунікаційної сфери, також, взагалі, фактично може перебувати у кіберпросторі, як у штучному електронному середовищі, тобто не існувати у вигляді конкретного матеріального об'єкта, речі, а тим більше матеріальної цінності.

Тут варто також пригадати висновок професора О.Ф. Бантишева про те, що предмет злочину внаслідок учинення злочину може знищуватися, псуватися, втрачати свої якості, переміщатися у просторі, змінювати власника, незаконно виготовлятися або вживатися, змінювати свій вигляд тощо [7, с. 110].

На нашу думку, в теорії кримінального права необхідно погодитись із висновком про те, що предмет злочину взагалі не можна розглядати як певну константу, щось незмінне та матеріально зафіксоване, нездатне до трансформації, а, отже, поступово відходити від “укоріненого”, виключно матеріально-речового сприйняття предмета злочину.

Зокрема, предметом злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку є інформація, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах і комп'ютерних мережах або пересилається каналами електрозв'язку [4, с. 22], при цьому така інформація може бути пов'язана як із засобами та знаряддями вчинення злочину, так і безпосередньо обумовлюватись об'єктом кримінально-правової охорони конкретного складу злочину, що своєю чергою і обумовлює спеціальні ознаки такого предмета злочину.

Головні висновки. На підставі викладеного:

- пропонуємо відмовитись у теорії кримінального права від ототожнення предмета злочину виключно із матеріальними цінностями та речами матеріального світу, визнавши комп'ютерну (кібернетичну) інформацію, що перебуває (зберігається, обробляється чи використовується) у штучному електронному середовищі (кібернетичному просторі) можливим варіантом предмета злочину;

- вважається за доцільне зробити висновок, що комп'ютерна (кібернетична) інформація (комп'ютерні дані) має бути віднесена до категорії спеціальних предметів учинення злочину, що зумовлюється її використанням в якості засобу чи знаряддя вчинення конкретних злочинів, передбачених Особливою частиною кримінального закону, а також безпосередньо обумовлюватись специфікою об'єкта кримінально-правової охорони конкретного складу злочину.

На думку автора, застосування запропонованих положень має сприяти удосконаленню понятійного апарату в теорії вітчизняного кримінального права, а також позитивно вплинути на вирішення конкретних проблемних питань правозастосовної практики.

Використана література

1. Бутузов В.М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія / В.М. Бутузов. – К. : КИТ, 2010. – 408 с.

2. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Загальна частина : курс лекцій / М.Й. Коржанський. – К. : Наукова думка, 1996. – 334 с.
3. Словник термінів з кібербезпеки ; за заг. ред. Копана О.В., Скулиша Є.Д. – К. : ВБ “Аванпост-Прим” – 2012. – 214 с.
4. Бутузов В.М. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку / В.М. Бутузов, С.А. Кузьмін, В.П. Шеломенцев. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 152 с.
5. Александров Ю.В. Кримінальне право України : Заг. частина : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.
6. Музика А.А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А.А. Музика, Є.В. Лашук. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с.
7. Бантишев О.Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія / О.Ф. Бантишев. – К. : Вид-во НА СБ України, 2001. – 122 с.

~~~~~ * * * ~~~~~